

Таким образом, в нашей концепции, требующей обязательного наличия санкционирующей аферентации, эмоция возникает как обязательное следствие достаточно полноценного периферического рабочего эффекта. Согласно этому представлению, субъективное состояние эмоции неизбежно должно возникнуть каккую - то долю секунды позднее, чем первичный комплекс нервных интеграций» [2, с.177-178]. Этот основополагающий научный тезис позволяет нам интерпретировать его как **метод эмоционального сопровождения двигательного действия**. Эмоция в коррекционном процессе имеет огромное значение. В этой связи разрабатываемый нами **«Коррекционный театр физического воспитания и оздоровления детей с нарушениями опорно-двигательного аппарата»** становится доминирующим стилем двигательно-игровых взаимоотношений с детьми, имеющими нарушения ОДА

Таким образом, основополагающие научные положения теория функциональных систем П. К. Анохина могут представлять для нас интерес по следующим основным направлениям:

1. Для создания эффективной модели системы коррекционного физического воспитания детей с нарушениями ОДА (теоретико-методологический аспект).

2. В качестве инструмента анализа физического развития и двигательной подготовленности указанного контингента детей (диагностический аспект).

3. Применительно к модели формирования навыков и умений в основных движениях (методический аспект).

4. При обосновании генеральной формулы коррекции двигательного статуса ребенка или типологической группы детей (коррекционный аспект).

5. Для разработки индивидуальной коррекционной программы по преодолению тех или иных двигательных нарушений у детей средствами физического воспитания (коррекционный аспект).

6. В научно-методическом воплощении это могут быть сформулированные нами **принцип генерирования психической энергии, принцип максимального сенсорного обогащения, принцип адекватности цели, принцип сюжетности, образности и ролевых проявлений, метод понижения цели до адекватного уровня, метод дозированной драматизации педагогического процесса, метод эмоционального сопровождения двигательного действия.**

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Анохин П. К. Избранные труды. Кибернетика функциональных систем / Под общ. ред. К. В.Судакова; [Сост. В. А. Макаров] – М.: Медицина, 1998. – 397 с.: ил.
2. Анохин П. К. Очерки по физиологии функциональных систем /П. К. Анохин; [Предисл проф. К. В. Судакова и др.]; Акад. мед. наук СССР. – М.: «Медицина», 1975. – 447 с. ил.
3. Анохин П. К. Узловые вопросы теории функциональной системы. – М.: «Наука», 1980. – 197 с.: ил.
4. Бойко В. В. Кибернетика совершенствования человека (жизнь, педагогика, тренировка). – Одесса, 1990. – 354 с.: ил.
5. Ефименко Н. Н. Методика игрового тестирования двигательного развития и здоровья детей в норме и при патологии. Изд. 2, доп. и перераб. – Винница: Изд-во «Эдельвейс и К», 2004. – 132 с., ил.
6. Ефименко Н. Н. Организация коррекционного физического воспитания в массовых и специальных дошкольных учреждениях (Методические рекомендации для инструкторов по физической культуре, методистов ЛФК, воспитателей, учителей, слушателей ФПК, студентов и родителей). – Любашевка, 1991. – 25 с.

УДК: 376.1 – 056.262 – 056.263

УПРАВЛІННЯ ВЕРТИКАЛЬНИМИ ПРОЦЕСАМИ У СИСТЕМАХ «ОСОБИСТІТЬ» І «ДЕФЕКТ» ЛЮДЕЙ З ПСИХОФІЗИЧНИМИ ПОРУШЕННЯМИ

Золотарьова Т.В.

Сумський державний педагогічний
університет імені А.С.Макаренка

У статті охарактеризовано типи управління вертикальними процесами розвитку, абілітації, корекції, реабілітації, компенсації, гіперкомпенсації у системах «особистість» і «дефект»; запропоновано класифікацію методик управління названими процесами.

В статті охарактеризовані типи управління вертикальними процесами розвитку, абілітації,

коррекції, реабілітації, компенсації, гіперкомпенсації в системах «личность» і «дефект»; предложена класифікація методик управління названими процесами.

The types of management of vertical processes of development, habilitation, correction, rehabilitation, compensation, overcompensation in systems «personality» and «defect» are characterized in the article; classification of methods of management of these processes is offered.

Ключові слова: управління, розвиток, абілітація, корекція, реабілітація, компенсація, гіперкомпенсація, методика.

Ключевые слова: управление, развитие, абилитация, коррекция, реабилитация, компенсация, гиперкомпенсация, методика.

Keywords: management, development, habilitation, correction, rehabilitation, compensation, overcompensation, method.

Одним з найважливіших питань, які досліджує корекційна педагогіка, є проблема управління вертикальними процесами розвитку, абілітації, корекції, реабілітації, компенсації, гіперкомпенсації у системах «особистість» і «дефект» людей з психофізичними порушеннями. Теоретичні та практичні аспекти даної проблеми розглядаються з позицій як детерміністичної, так і синергетичної наукових парадигм. Однак існує ще цілий ряд питань, що потребують всебічного вивчення, серед яких – відсутність класифікації методичних систем відповідно до названих вертикальних процесів, що спричиняє відомі незручності при виборі методик, які корелюють з провідною системою потреб людини.

Розглянемо взаємозв'язки між вертикальними та горизонтальними процесами у системах «особистість» і «дефект»; визначимо типи управління вертикальними процесами розвитку, абілітації, корекції, реабілітації, компенсації, гіперкомпенсації у системах «особистість» і «дефект»; проаналізуємо методики управління вказаними вертикальними процесами та визначимо типи методичних систем.

У системах «особистість» і «дефект» у вертикальному та горизонтальному напрямках протікають два основних процеси – самоорганізація і саморуйнування. Під час будь-якої діяльності в горизонтальній площині систем «особистість» і «дефект» людини утворюються функціональні системи, а у вертикальній проходять процеси розвитку, корекції, реабілітації, абілітації, компенсації, гіперкомпенсації, під час яких елементи приєднуються до систем чи від'єднуються від них. Оскільки самоорганізація та саморуйнування протікають в одній або двох системах, то всі вертикальні процеси розділити можна поділити на три групи. До **простих міжсистемних процесів** відносяться корекція та реабілітація, у яких беруть участь одна підсистема системи «особистість» і одна підсистема системи «дефект»; до **простих внутрішньосистемних процесів** відносяться розвиток й абілітація, у яких бере участь одна підсистема системи «особистість» (прямий процес) або одна підсистема системи «дефект» (обернений процес); до **складних внутрішньосистемних процесів** відносяться компенсація та гіперкомпенсація, у яких беруть участь мінімум дві підсистеми особистості (прямий процес) чи дефекту (обернений процес) під час компенсації та мінімум п'ять підсистем особистості (прямий процес) чи дефекту (обернений процес) під час гіперкомпенсації. Використовуючи корекційну, розвивальну, реабілітаційну та інші методики роботи з певними підсистемами, ми стимулюємо у них відповідний вертикальний процес. Таким чином, виникає управління вертикальними процесами у системах «особистість» і «дефект» через використання горизонтальних процесів у цих системах під час діяльності – спонтанної чи стимульованої за допомогою методики. Це пояснює, чому розвиток, абілітація, корекція, реабілітація, компенсація, гіперкомпенсація відбуваються під час навчання і самонавчання, виховання і самовиховання людини.

Оскільки під час будь-якої діяльності людини вертикальні процеси розвитку, корекції, абілітації, реабілітації, компенсації та гіперкомпенсації відбуваються одночасно в різних підсистемах систем «особистість» і «дефект», стимулюючи або пригнічуючи один одного з різною силою залежно від рівнів розвитку, зон розвитку та системних властивостей підсистем, у яких вони відбуваються, то можна управляти одним процесом за допомогою іншого. Існує два типи управління вертикальними процесами: зовнішнє управління внутрішнім процесом за допомогою методики та внутрішнє управління одним процесом за допомогою іншого: безпосереднє, при якому в систему об'єднуються два процеси, та опосередковане, при якому в систему об'єднуються три і більше процесів. **Безпосереднє управління вертикальним процесом у підсистемі** – це цілеспрямоване стимулювання процесу № 2 у підсистемі № 2 процесом № 1 у підсистемі № 1. **Опосередковане управління вертикальним процесом у підсистемі** – це цілеспрямоване стимулювання процесу № 1 у підсистемі № 3 процесом № 1 у підсистемі № 1 через процес № 2 у підсистемі № 2. Звичайно, у систем-процесів виникають нові інтегративні якості в залежності від сутності конкретних вертикальних процесів, які об'єднались у систему. Отже, щоби створити методику безпосереднього чи опосередкованого управління певним вертикальним процесом, необхідно об'єднати декілька методик, які працюють в одній парадигмі (або в детерміністичній, або в

синергетичній), у такій послідовності, яка сприятиме управлінню вибраним процесом. Якщо методика стимулює процеси мінімум у двох підсистемах, то ефективність її впливу зростає за рахунок наявності внутрішнього управління одним процесом за допомогою іншого.

Відповідно до кількості процесів, об'єднаних у систему, всі синергетичні та детерміністичні методики управління системами-процесами можна поділити на дві групи (таблиця 1):

1) методики безпосереднього управління певним вертикальним процесом: процес № 1 в підсистемі № 1 управляє процесом № 2 в підсистемі № 2;

2) методики опосередкованого управління певним вертикальним процесом: процес № 1 в підсистемі № 1 управляє процесом № 2 в підсистемі № 2, процес № 2 в підсистемі № 2 управляє процесом № 1 в підсистемі № 3.

Оскільки безпосереднє управління певним вертикальним процесом є елементом опосередкованого, то й методики безпосереднього управління є елементами методик опосередкованого.

Слід звернути увагу на те, що під словосполученням «підсистема № ...» відповідно до сутності процесів ми розуміємо:

1) для прямих процесів розвитку й абілітації одну підсистему системи «особистість», в якій цей процес відбувається (для обернених процесів розвитку й абілітації одну підсистему системи «дефект», в якій цей процес відбувається);

2) для прямих процесів корекції й реабілітації дві підсистеми: певну підсистему системи «дефект» та відповідну їй підсистему системи «особистість» (для обернених процесів корекції й реабілітації дві підсистеми: певну підсистему системи «особистість» та відповідну їй підсистему системи «дефект»);

3) для прямого процесу компенсації дві підсистеми системи «особистість» (для оберненого процесу компенсації дві підсистеми системи «дефект»);

4) для прямого процесу гіперкомпенсації мінімум п'ять підсистем системи «особистість» (для оберненого процесу гіперкомпенсації мінімум п'ять підсистем системи «дефект»).

Таблиця 1. Синергетичні та детерміністичні методики безпосереднього й опосередкованого управління вертикальними процесами у системах «особистість» і «дефект»

Безпосереднє управління		Опосередковане управління	
Назва системи методик	Система процесів	Назва системи методик	Система процесів
Управління розвитком			
Безпосереднє корекційне управління розвитком	Процес «корекція – розвиток»	Опосередковане корекційне управління розвитком	Процес «розвиток – корекція – розвиток»
Безпосереднє реабілітаційне управління розвитком	Процес «реабілітація – розвиток»	Опосередковане реабілітаційне управління розвитком	Процес «розвиток – реабілітація – розвиток»
Безпосереднє абілітаційне управління розвитком	Процес «абілітація – розвиток»	Опосередковане абілітаційне управління розвитком	Процес «розвиток – абілітація – розвиток»
Безпосереднє компенсаційне управління розвитком	Процес «компенсація – розвиток»	Опосередковане компенсаційне управління розвитком	Процес «розвиток – компенсація – розвиток»
Безпосереднє гіперкомпенсаційне управління розвитком	Процес «гіперкомпенсація – розвиток»	Опосередковане гіперкомпенсаційне управління розвитком	Процес «розвиток – гіперкомпенсація – розвиток»
Управління корекцією			
Безпосереднє розвивальне управління корекцією	Процес «розвиток – корекція»	Опосередковане розвивальне управління корекцією	Процес «корекція – розвиток – корекція»
Безпосереднє реабілітаційне управління корекцією	Процес «реабілітація – корекція»	Опосередковане реабілітаційне управління корекцією	Процес «корекція – реабілітація – корекція»
Безпосереднє абілітаційне управління корекцією	Процес «абілітація – корекція»	Опосередковане абілітаційне управління корекцією	Процес «корекція – абілітація – корекція»

	компенсація»	компенсацією	абілітація – компенсація»
Безпосереднє реабілітаційне управління компенсацією	Процес «реабілітація – компенсація»	Опосередковане реабілітаційне управління компенсацією	Процес «компенсація – реабілітація – компенсація»
Безпосереднє гіперкомпенсаційне управління компенсацією	Процес «гіперкомпенсація – компенсація»	Опосередковане гіперкомпенсаційне управління компенсацією	Процес «компенсація – гіперкомпенсація – компенсація»
Управління гіперкомпенсацією			
Безпосереднє розвивальне управління гіперкомпенсацією	Процес «розвиток – гіперкомпенсація»	Опосередковане розвивальне управління гіперкомпенсацією	Процес «гіперкомпенсація – розвиток – гіперкомпенсація»
Безпосереднє корекційне управління гіперкомпенсацією	Процес «корекція – гіперкомпенсація»	Опосередковане корекційне управління гіперкомпенсацією	Процес «гіперкомпенсація – корекція – гіперкомпенсація»
Безпосереднє абілітаційне управління гіперкомпенсацією	Процес «абілітація – гіперкомпенсація»	Опосередковане абілітаційне управління гіперкомпенсацією	Процес «гіперкомпенсація – абілітація – гіперкомпенсація»
Безпосереднє реабілітаційне управління гіперкомпенсацією	Процес «реабілітація – гіперкомпенсація»	Опосередковане реабілітаційне управління гіперкомпенсацією	Процес «гіперкомпенсація – реабілітація – гіперкомпенсація»
Безпосереднє компенсаційне управління гіперкомпенсацією	Процес «компенсація – гіперкомпенсація»	Опосередковане компенсаційне управління гіперкомпенсацією	Процес «гіперкомпенсація – компенсація – гіперкомпенсація»

Синергетичні та детерміністичні методики безпосереднього та опосередкованого управління вертикальними процесами можуть послідовно чи паралельно стимулювати один, два чи три прості міжсистемні процеси – корекцію та реабілітацію, прості внутрішньосистемні процеси – розвиток й абілітацію, складні внутрішньосистемні процеси – компенсацію та гіперкомпенсацію в одній, двох, трьох підсистемах першої і/або другої сигнальних систем: 1) всі процеси різні: процес А, процес Б, процес В; 2) перший і третій процеси однакові, а другий інший: процес А, процес Б, процес А. Процеси в методиках послідовного управління повинні бути розташовані таким чином, щоб результати реалізації попереднього процесу створювали базу для здійснення наступного. Методики паралельного управління вертикальними процесами в підсистемах знань, умінь, навичок з різних навчальних дисциплін можна застосовувати тільки за умови однакової структури методик, яка допомагає швидко оволодіти схожими алгоритмами діяльності, як наприклад, в методиках синергетичної технології управління вертикальними процесами у системах «особистість» і «дефект» [2, с. 82-84]. Слід зауважити, що при опосередкованому управлінні вертикальними процесами методична система, яка стимулює три процеси, може використовуватись для фронтальної роботи; система, яка стимулює чотири процеси – для групової; система, яка стимулює п'ять процесів – для індивідуальної роботи. Методичні системи, які стимулюють більшу кількість процесів, використовувати недоцільно, оскільки в системах «особистість» і «дефект» існує внутрішнє управління вертикальними процесами розвитку, абілітації, реабілітації, корекції, компенсації, гіперкомпенсації.

У спеціальній педагогічній літературі представлено декілька варіантів методик управління вертикальними процесами в одній або паралельно в декількох підсистемах, різниця у рівнях розвитку яких складає 1 виток спіралі (4 зони розвитку).

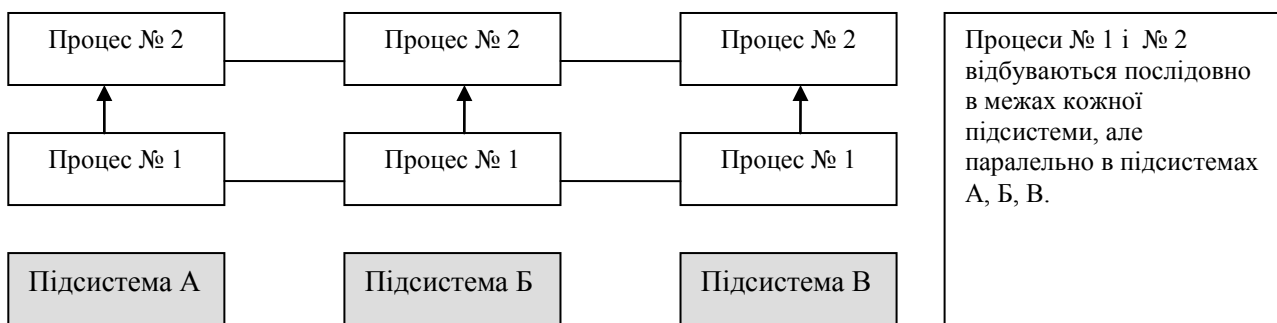
1. Методики, які в одній чи паралельно в двох, трьох підсистемах стимулюють тільки один процес (розвитку, абілітації, корекції, реабілітації, компенсації або гіперкомпенсації), дозволяють швидко змінити рівень розвитку певної підсистеми, тому їх варто використовувати для термінового втручання у становлення систем «особистість» і «дефект». Однак методики даної групи не можна застосовувати окремо протягом тривалого часу, оскільки вони спрямовані на задоволення однотипних потреб людини, що порушує системність протікання

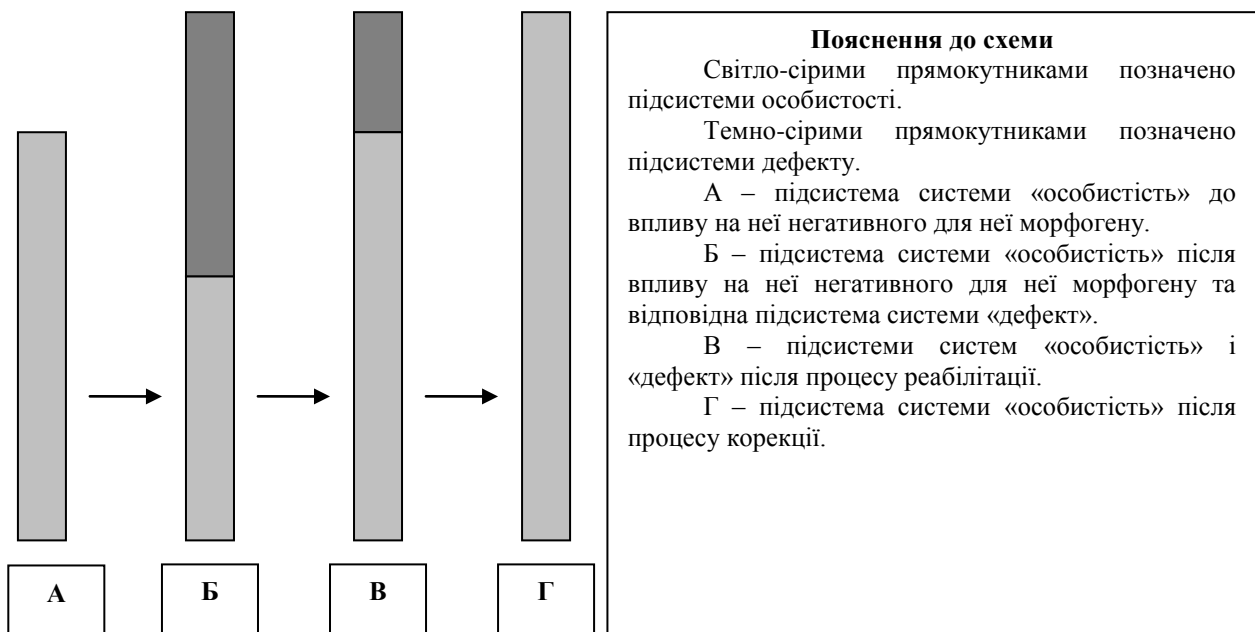
процесів у підсистемах особистості, пригальмовуючи їхнє гетерохронне становлення. З метою подолання вказаного недоліку можна використовувати методики даної групи по чергово або об'єднувати їх у методичні системи відповідно до стимульованої системи вертикальних процесів.

2. Методики управління вертикальними процесами, які однієї чи паралельно в кожній з двох, трьох підсистем послідовно стимулюють два процеси, поєднані таким чином, що другий процес є природним продовженням першого і попереджає протікання процесу, який є оберненим першому (схема 1): корекція – розвиток, реабілітація – розвиток, абілітація – розвиток, розвиток – гіперкомпенсація; методик, в яких поєднані реабілітація та корекція, що відбуваються послідовно в одній підсистемі, ми не зустрічали (схема 2).

Схема 1. Система методик даної групи, які паралельно стимулюють послідовні процеси в декількох підсистемах

Схема 2. Методики, які стимулюють процеси реабілітації та корекції в одній підсистемі

3. Методики безпосереднього управління вертикальними процесами у двох підсистемах, серед яких зустрічаються в основному корекційно-розвивальні (для всіх категорій дітей з психофізичними порушеннями), корекційно-реабілітаційні й реабілітаційно-розвивальні (для дітей з порушеннями опорно-рухового апарату), компенсаційно-розвивальні (переважно для дітей з сенсорними порушеннями), абілітаційно-розвивальні (для дітей раннього віку).

4. Методики опосередкованого управління вертикальними процесами, які стимулюють послідовно три процеси в одній підсистемі або послідовно два процеси в одній, а третій процес – у другій підсистемі. Серед методик даної групи трапляються переважно дидактичні корекційно-розвивальні з внутрішньопредметним

опосередкуванням розвитку корекцією, які в одній і тій же підсистемі послідовно стимулюють розвиток (на уроках подання нового матеріалу), корекцію (на уроках корекції), розвиток (на уроках закріплення чи подання наступного нового матеріалу). Спеціальних методик опосередкованого управління вертикальними процесами в декількох підсистемах з міжпредметним та міжпредметно-внутрішньопредметним опосередкуванням одного процесу іншим ми не зустрічали.

Таблиця 2. Порівняльна характеристика типів опосередкованого управління вертикальним процесом

Тип впливу	Міжпредметне опосередковане управління процесом	Міжпредметно-внутрішньопредметне опосередковане управління процесом	Внутрішньопредметне опосередковане управління процесом
Процес			
Управління	стихийне	стихийне	планомірне
Процес № 1	дисципліна № 1	дисципліна № 1	дисципліна № 1
	тема № 1а	тема № 1а	тема № 1
	підсистема № 1	підсистема № 1	підсистема № 1
Процес № 2	дисципліна № 2	дисципліна № 2	дисципліна № 1
	тема № 1б	тема № 1б	тема № 1
	підсистема № 2	підсистема № 2	підсистема № 1
Процес № 1	дисципліна № 3 (1)	дисципліна № 2 (1)	дисципліна № 1
	тема № 1в	тема № 1в	тема № 1 (2)
	підсистема № 3	підсистема № 3	підсистема № 1 (2)

Отже, управління вертикальними процесами розвитку, абілітації, реабілітації, корекції, компенсації, гіперкомпенсації під час реалізації відповідних методик полягає у пригніченні самоорганізації та стимулюванні саморуйнування біологічних, психологічних і соціальних підсистем системи «дефект» і пригніченні саморуйнування та стимулюванні самоорганізації біологічних, психологічних і соціальних підсистем системи «особистість» людини відповідно до зон розвитку, у яких знаходяться підсистеми, та їхніх системних властивостей.

В подальшому необхідно розробити визначені типи методик безпосереднього та опосередкованого управління вертикальними процесами у системах «особистість» і «дефект».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Выготский Л.С. Основы дефектологии. – СПб.: Изд-во «Лань», 2003. – 656 с.
2. Золотарьова Т.В. Синергетична технологія управління вертикальними процесами у системах «особистість» і «дефект» / Актуальні проблеми педагогіки та психології: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, Україна, 7-8 жовтня 2011 р.): у 2-х частинах, ч. 2. – Львів: Львівська педагогічна спільнота, 2011. – 140 с. – С 82-84.
3. Цикин В.А., Брижати А.В. Синергетика и образование: новые подходы. Монография. – Сумы: СумДПУ, 2005. – 276 с.

УДК: 343.131

РЕПЛІКА У ЗАХИСНІЙ ПРОМОВІ

Кацавець Р.С.

кандидат юридичних наук, доцент
Київська державна академія водного транспорту
імені гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного

Репліка – це заперечення проти промови або її частини. З репліками можуть виступати не лише прокурор і захисник, але й цивільний позивач та цивільний відповідач, їхні представники, підсудний.

Репліка, як і судова промова, не може обмежуватися часом. Тому головуючий не має права встановлювати час для проголошення репліки, але, він має право зупинити учасника судового процесу і запропонувати говорити суттєво, якщо той виходить за межі справи.

Репліки не мають визначених складових частин. Їх зміст повністю залежить від тих питань, що були розкриті захисником у своїй промові або обвинувачем у репліці.